

Suomen Psykologiliitto ry:n lausunto

VN/2821/2024 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta sekä siihen liittyviksi laeiksi

Ehdotetun lainsäädännön yleisenä tavoitteena on parantaa mahdollisuuksia vastata sijaishuollossa olevien lasten erityisiin suojelutarpeisiin ja saada lasten yksilöllisiin tarpeisiin paremmin vastaavia palveluja. Pykälään 4 a on lisätty aiempaa vahvemmin ajatus siitä, että on kiinnitettävä erityistä huomiota toimiin, joilla suojellaan lapsen psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia sekä tuetaan sosiaalista kehitystä. Nämä tavoitteet ovat erittäin kannatettavia, mutta eivät valitettavasti vaikuta läpileikkaavan kaikkia lainsäädäntöön esitettyjä muutoksia.

Kuntouttava suljettu laitospalvelu (49 §)

Pykälässä 49 a on kirjattu kuntouttavan suljetun laitospalvelun edellytykseksi, että lapsi käyttää vakavaa väkivaltaa tai tekee muita rikollisia tekoja. Muiden rikollisten tekojen määrittely kaipaa täsmennystä. Lakiesitykseen sisältyvässä nykytilan kuvauksessa (s. 22) todetaan, että erityisen huolenpidon jakson pituus ei välttämättä vastaa päihde- ja mielenterveyden ongelmista kärsivien nuorten todelliseen tarpeeseen. Useassa tapauksessa maksimiajan, kolme kuukautta, on havaittu olevan liian lyhyt nuoren vaikeaan tilanteeseen. Kuntouttavan suljetun laitospalvelun osalta ei kuitenkaan ole kriteeriksi määritelty vaikeita päihde- ja mielenterveysongelmia, joten jää epäselväksi, kuinka tällä tavoin oireilevien lasten tarpeisiin voitaisiin uudella lainsäädännöllä vastata nykyistä paremmin, mikäli erityisen huolenpidon jakson maksimiaika ei ole riittävä heidän tukemisekseen, mutta väkivaltaisen tai rikollisen käyttäytymisen kriteeri ei täyty.

On erittäin keskeistä, että lainsäädäntöön on kirjattu palvelun tulevan olla moniammatillista sekä perustuvan ammatillisesti koulutettujen aikuisten intensiiviseen läsnäoloon, jotta vältetään tilanne, jossa asiantuntijoiden palveluita hankitaan ulkopuolelta hyvin pienissä määrin, eivätkä he tosiasiallisesti ole mukana lapsen kuntoutuksessa. Pykälässä 49 d mainittu lapsen henkilökohtainen tapaaminen sijaishuollon suunnittelussa ja toteutuksessa on varsin merkittävä. Valitettavasti ajankohtaisesti arvioita ja suunnitelmia pyydetään enenevässä määrin tekemään ainoastaan asiakirjatietojen ja muiden ammattilaisten näkemysten pohjalta, ja lasten/nuorten omien näkemysten kuuleminen sekä ammattilaisen haastatteluun tai tutkimuksiin pohjaavan arvion merkitys

on jäänyt liian vähälle huomiolle, vaikka lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella tulisi olla oikeus saada näkemyksensä huomioon otetuksi.

Lisäksi on hyvin kannatettavaa, että pykälässä mainittujen asiantuntijoiden tulee olla palvelussuhteessa hyvinvointialueeseen, Helsingin kaupunkiin, HUS yhtymään tai valtion lastensuojelulaitokseen, jotta asiantuntijoiden työpanos ja osaaminen on aidosti koko yksikön henkilöstön hyödynnettävissä, ja moniammatillisuus toteutuu myös käytännön tasolla ulkoistettuja palveluita todennäköisemmin.

Lainsäädännön valmistelussa olisi tärkeä huomioida myös se, millä tavoin lasta valmistellaan ja tuetaan kuntouttavaan suljettuun laitospalveluun sijoittamisen jälkeiseen aikaan, sillä muutos suljetuista olosuhteista avoimeen ympäristöön tai kenties jopa omaan kotiin voi olla erittäin suuri etenkin niiden nuorten kohdalla, joilla sijoitus on ollut pitkäaikainen ja/tai päättyy täysi-ikäistymiseen.

Pykälässä 49 d olisi myös hyvä tarkentaa, että yksikön henkilöstöön tulee kuulua ko. ammattiryhmien edustajat, sillä ilmaisu ”tulee olla käytettävissä erityisosaaminen xxx alalta” on tulkinnanvarainen, ja saattaa aiheuttaa riskin siitä, että hyvinvointialueella / Helsingin kaupungissa nimetään vastuuhenkilöiksi joku ko. erityisalan asiantuntija, mutta todellisuudessa yksikön käyttöön ei varata sillä tavoin resurssia, että ammatillaiset voisivat olla aidosti läsnä kuntouttavan suljetun laitospalvelun yksikössä.

Erityisen huolenpidon sääntely: Päätös erityisen huolenpidon jaksosta (60 b §)

Lastensuojelulain 60 a §:n mukaan lapselle voidaan sijaishuollon aikana järjestää erityisen huolenpidon jakso, kun lapsen oma käyttäytyminen vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään. Erityisen huolenpidon jaksolla tarkoitetaan lastensuojelulain mukaan sijaishuollossa olevalle 12 vuotta täyttäneelle lapselle lastensuojelulaitoksessa toteutettavaa erityistä, moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa. Edellytyksenä on lisäksi, että sijaishuoltoa ei ole nuoren hoidon ja huolenpidon tarve huomioon ottaen mahdollista järjestää muulla tavoin eivätkä terveydenhuollon palvelut sovellu käytettäväksi erityisen huolenpidon jakson sijaan.

Erityisen huolenpidon jaksoille ohjautuvilla nuorilla on usein päihteidenkäyttöä, kuljeskelua, itsetuhoisuutta ja mielenterveyden ongelmia sekä neuropsykiatrisia haasteita (diagnosoituja tai epäiltyjä) sekä haasteita koulunkäynnissä (s. 35).

Erityinen huolenpito on nuoren itsemääräämisoikeuteen vahvasti puuttuva toimenpide ja sen järjestämistä koskevan arvion laatiminen vaatii perehtyneisyyttä, eikä jaksoja ole lapsen edun mukaista toteuttaa vailla huolellista arviointia jakson mahdollisista vaikutuksista ja tavoitteista. Nuoret, joiden käyttäytyminen tai ympäristö edellyttävät erityisen huolenpidon harkitsemista, ovat erittäin haavoittuvassa asemassa ja on korvaamattoman tärkeää, että he saavat sellaista tukea, jonka järjestäminen on arvioitu asiakkaan tarpeita parhaiten vastaavaksi.

Yksi jakson järjestämisen keskeisistä arviointikriteereistä on se, että nuoren toiminta vaarantaa hänen kehitystään. Lapsen tai nuoren psyykkisen kehityksen arvioinnin ammattilainen on psykologi. Lakiesityksessä kuitenkin ehdotetaan moniammatillisesta arvioinnista poistettavan psykologinen arvio, mikä vaarantaa erittäin vakavasti tämän keskeisen seikan arvioinnin. Kasvatuksellisen, sosiaalihuollon tai lääketieteen ammattilaisten koulutukseen ei lähtökohtaisesti sisälly lapsen kasvun ja kehityksen arviointi psykologisesta näkökulmasta, mikä kuitenkin on varsin usein erittäin keskeinen perustelu erityisen huolenpidon jakson tarpeelle. Lisäksi on hyvä huomioida, että jaksoille ohjautuu tyypillisesti nuoria, joilla on mielenterveyden ongelmien lisäksi myös neuropsykiatrisia haasteita sekä haasteita koulunkäynnissä (ml. oppimisen vaikeudet).

Muutosesityksen perusteluissa kuvattu (s. 100) olemassa oleva kontakti psykologiin ei ole asianmukainen peruste sille, että osa nuorista arvioidaan myös tästä näkökulmasta ja osa ei, vaan se asettaa nuoret hyvin eriarvoiseen asemaan sen suhteen, millaiset tekijät erityisen huolenpidon jakson päätöksenteossa tulevat painotetuksi. Lähtökohtaisesti ne nuoret, joilla ei psykologikontaktia entuudestaan ole, ovat todennäköisemmin myös niitä nuoria, joiden kohdalla yllä mainittuja seikkoja olisi erityisen merkityksellistä arvioida.

Erityisen huolenpidon jakson tarpeen arvioinnissa tulee huomioida kaikki nuoren ajankohtaisen tilanteen kannalta keskeiset seikat, kuten nuoren kasvua ja kehitystä vaarantavat seikat, hänen psyykinen vointinsa ja sen taustalla mahdollisesti vaikuttavat tekijät, mukaan lukien mahdollinen traumatausta tai tunnistamatta jääneet oppimisen- tai muun erityisen tuen tarpeet. Arvion tulisi sisältää myös arvio siitä, onko erityisen huolenpidon jaksosta hyötyä/haittaa nuoren psyykkiselle voinnille tai muulle kehitykselle, ja kuinka näitä tekijöitä tulisi jakson aikana huomioida, jotta jaksolla on edellytyksiä palvella tarkoitustaan ja voidaan saavuttaa sille asetetut tavoitteet, jotka varsin usein liittyvät myös psyykkisestä näkökulmasta nuoren tilanteen rauhoittamiseen ja hoidon edellytysten turvaamiseen.

Mikäli psykologin arvio jätetään tekemättä, ja yllä olevat seikat sivuutetaan, on suuri riski, ettei jakso palvele tarkoitustaan nuoren toiminnan taustalla vaikuttavien keskeisten seikkojen sekä mahdollisten ajankohtaisten oppimiseen ja kehitykseen liittyvien erityistarpeiden jäädessä vailla riittävää huomiota.

Lääkäri ja psykologi toimivat arvioissa usein yhteistyössä, ja psykologien arviot voivat toimia pohjana lääkäreiden arvioille erityisesti psyykkiseen vointiin vaikuttavien tekijöiden arvioinnissa sekä kasvuun ja kehitykseen ja niiden vaarantumiseen liittyvissä kysymyksissä. Psykologin arvion poistaminen prosessista voi siis lisätä lääkäreiden työmäärää sekä kasvattaa vaatimuksia lääkärin perehtyneisyydelle kyseisiin aihealueisiin, ja vaikuttaa siten negatiivisesti myös heidän arvioidensa saatavuuteen sekä laatuun, mikäli kyseessä ei ole lasten ja nuorten kehitykseen sekä psykiatriaan erikoistunut lääkäri.

Psykologin arvion poistamisen vaikutuksia ei ole lakiesityksessä arvioitu lainkaan nuoren edun näkökulmasta, vaan ainoa esitetty perustelu on se, että psykologin arvioita on ollut

vaikea saada, mikä on saattanut viivästyttää prosessia (s.99-100). Tämä on täysin kestämaton peruste – erityisesti ottaen huomioon, ettei lainsäädännössä ole tähän saakka lainkaan velvoitettu hyvinvointialueita tai Helsingin kaupunkia hankkimaan näiden arvioiden edellyttämää osaamista, eli perustamaan lastensuojeluun psykologin toimia. Lainsäädännön muutostarpeiden taustaksi ei ole pyritty selvittämään, mistä haasteet arvioiden saamisessa ovat johtuneet, ja ratkaisemaan näitä tekijöitä, vaan ratkaisuna pyritään suoraan heikentämään moniammatillisten arvioiden laatua nuoren edun vastaisesti.

Käytännössä arvioita on ajankohtaisesti pyydetty jopa perustason palveluissa (kuten opiskeluhuollossa) toimivilta psykologeilta, joiden työnkuvaan ei ole sisällytetty tämän tyyppisten arvioiden laatimista, eikä heille ole allokoitu tehtävän vaatimia resursseja tai järjestetty täydennyskoulutusta tai työnohjauksellista tukea arvioiden tekemiseen. Lisäksi arvioiden tekemistä on edellytetty hyvin lyhyellä aikajänteellä myös esimerkiksi nuorisopsykiatriassa työskenteleviltä psykologeilta, osin ilman mahdollisuutta edes voida tavata arvion kohteena nuorta myös sellaisissa tilanteissa, joissa erityisen huolenpidon jakson valmistelun salaaminen lapselta ei ole välttämätöntä hänen turvallisuutensa takaamiseksi.

Näitä tietoja vasten ei liene yllättävää, että arvioita on toisinaan ollut vaikea saada, ja prosessit ovat voineet sen vuoksi pahimmillaan viivästyä. On kuitenkin hyvä huomata, että niillä alueilla, joilla on panostettu lastensuojelussa toimivien psykologien tehtäviin, kuten Helsingissä, ei tietojemme mukaan ole ollut vaikeuksia saada tarvittavia arvioita toteutettua varsin kohtuullisessa ajassa. Erityisen huolenpidon jaksojen arviot edellyttävät riittävää ammatillista osaamista sekä aikaa nuoren tilanteeseen perehtyä, eikä niiden laadusta tule kiireen tai saatavuuden vuoksi tinkiä minkään ammattiryhmän osalta. Tilanteen selkiyttämiseksi, sekä erityisen huolenpidon jaksojen psykologisten arvioiden toteuttamisen edellytysten vahvistamiseksi, Psykologiliitto on antanut arvioita koskevan suosituksen 24.3.2025 (<https://www.psyli.fi/lausunnot-kannanotot-ja-tutkimukset/suosituks-ohjeet-ja-julkaisut/psykologiliiton-suositus-psykologin-arvio-lastensuojelulain-mukaisen-erityisen-huolenpidon-eho-jakson-valmistelussa-edellytykset-arvion-toteuttamiselle/>).

On toki ymmärrettävää, että joskus päätös erityisen huolenpidon jaksosta täytyy tehdä varsin nopealla aikataululla nuoren turvallisuuden takaamiseksi, mutta tämä perustelisi pikemminkin sitä, että arvioiden laatimiseen tulee olla lastensuojelussa lakisääteisesti varattuna omaa resurssia, kuin sitä, että varsin keskeinen psyykinen ja kehityksellinen arvio jakson tarpeesta poistetaan. Mikäli tarpeellista, on pykälään mahdollista kirjata poikkeama moniammatillisesta arviosta, mikäli arvioiden pyytämisen katsotaan vaarantavan lapsen henkeä.

Erityisen huolenpidon jakson tulee olla tosiasiallisesti viimesijainen vaihtoehto, kuten lainsäädäntö määrittää. Tämä edellyttää aidosti moniammatillista ja huolellista arviota siitä, ovatko muut mahdolliset tukitoimenpiteet ja hoidolliset vaihtoehdot riittämättömiä.

Erityisen huolenpidon jakson edellyttämiin asiantuntija-arvioihin ei siis tule suhtautua siten, että ne ovat ikään kuin pakollinen hidaste jo ennalta päätetylle jakson järjestämiselle, vaan niiden tulee olla aidosti nuoren tilannetta ja tarpeita arvioiva merkittävä osa päätöksentekoprosessia, jolla on vaikutusta siihen, päätetäänkö sosiaalihuollossa erityisen huolenpidon jakson toteutuksesta vai ovatko muut toimenpiteet ensisijaisia, tai mitä jaksolta tulee edellyttää, jos siihen päädytään. On todella huolestuttavaa, mikäli prosessiin kuuluvan arvioinnin merkitystä ei oteta vakavasti, sillä kyseessä on erittäin voimakkaasti nuoren elämään ja itsemääräämisoikeuteen vaikuttava päätös, jolla voi olla kauaskantoisia vaikutuksia niin positiivisessa kuin negatiivisessakin mielessä hänen hyvinvointiinsa.

Yllä mainituilla perusteilla esitämme, että pykälään 60 b palautetaan erityisen huolenpidon jakson päätöksenteon perusteeksi psykologin arvio osaksi moniammatillista arviota, kuten se nykyisen lastensuojelulain 72 § on kirjattu.

Pykälä 60 b 3 momentti tulisi siis muotoilla uudelleen seuraavalla tavalla:

Päätöksen on perustuttava erityisen huolenpidon jakson järjestämistä varten tehtyyn lapsen tilanteen moniammatilliseen arvioon, joka perustuu ainakin kasvatukselliseen, sosiaalityön, PSYKOLOGISEEN ja lääketieteelliseen asiantuntemukseen.

Kiinnipitäminen laitoksessa (68 §)

Lakiesitykseen on kirjattu, että lapsen terveydentila on tutkittava kiinnipidon jälkeen, jos kiinnipitämisestä aiheutuu lapselle vammoja tai fyysisiä jälkiä tai, jos lapsi sitä pyytää. Kyseiseen pykälään on syytä lisätä, että myös lapsen psyykkistä vointia on arvioitava ja tarjottava mahdollisuus kiinnipidon jälkeen tilanteen psykologiseen käsittelyyn tilanteesta ulkopuolisen lastensuojelulaitoksen työntekijän kanssa. Kuten lakiesityksen nykytilan arvioinnissa todetaan (s. 31), sijoitetut lapset kuvaavat usein kiinnipitojen olevan yksiä raskaimmista rajoitustoimenpiteistä, jotka koetaan yleisesti ottaen ahdistaviksi ja stressaaviksi tilanteiksi. Tilanteet voivat myös esimerkiksi aktivoida lapsen traumamuistoja aiemmista kokemuksista, joissa hänen keholliseen koskemattomuuteensa on kajottu.

Esitämme, että 68 § momentin 5 loppua tarkennetaan seuraavalla tavalla:

Lapsen terveydentila on tutkittava kiinnipidon jälkeen, jos kiinnipitämisestä aiheutuu lapselle vammoja, fyysisiä jälkiä, psyykkistä oireilua tai, jos lapsi sitä pyytää. LISÄKSI LAPSELLE ON KIINNIPIIDON JÄLKEEN TARJOTTAVA MAHDOLLISUUS TILANTEEN KÄSITTELYYN.

Yleisiä huomioita lakiesityksestä

Lastensuojelussa on meneillään suuria valtakunnallisia muutoksia. Kehittämishankkeissa ja selvityksissä on toistuvasti nostettu esille moniammatillisuus ja monitoimijuus. Nykyisessä

lastensuojelulaissa on kuitenkin merkittävä puute sen osalta, ettei se määrittele lastensuojelussa psykologin roolia tai työtehtäviä huolimatta siitä, että psykologin asiantuntijuus on monissa lastensuojelun toiminnoissa keskeistä myös nykyisessä käytännön työssä. Psykologinen asiantuntijuus mainitaan nykyisessä lastensuojelulaissa vain erityistä huolenpitoa koskevan arvioinnin osalta, ja tässä lakiesityksessä kyseinen arvio esitetään poistettavaksi, jolloin käytännössä psykologin arviota edellytettäisiin ainoastaan niissä varsin poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa päätetään lapsen sijoittamisesta kuntouttavaan suljettuun laitospalveluun.

Psykologien asiantuntijuutta voitaisiin kuitenkin käyttää laajasti lastensuojelun eri vaiheissa asiakkaan oikeusturvaa ja lapsen edun näkökulmaa vahvistamassa. Psykologien keskeisintä erityisosaamista lastensuojelun kontekstissa on kehitys- ja traumapsykologisen tiedon asiantuntijuus. Psykologien pitkä yliopistokoulutus antaa valmiudet sekä tehdä psykologista arviointia lapsen ja perheen tilanteesta että toteuttaa kuntouttavaa tukityötä lastensuojelun kontekstissa. Psykologi voi tarjota hyvin monenlaisia palveluita lastensuojeluprosessin eri vaiheissa niin lastensuojelun asiakkaille kuin muille lastensuojelussa työskenteleville ammattilaisille. Lastensuojelupsykologin osaamista on mahdollista hyödyntää niin avohuollossa kuin huostaanotettujen ja sijaishuollossa elävien lasten kanssa. Psykologi voi tuoda uusia näkökulmia ja antaa kannanottoja esimerkiksi huostaanottoon ja huostaanoton purkuun liittyvissä asioissa sekä ottaa kantaa myös asiakkaan hoidollisiin asioihin ja antaa jatkosuosituksia. Psykologeilla on asiakastyön lisäksi valmiuksia konsultoivaan työhön, sekä lastensuojelussa työskentelevien ammattilaisten kouluttamiseen ja toimintamallien kehittämiseen. Lastensuojelussa työskentelevät psykologit vahvistavat sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia saada uusia näkökulmia ja suosituksia, joita hän tarvitsee päätöksiä tehdessään.

Psykologien kannanotot myös oikeusprosesseissa, kuten hallinto-oikeudessa, ovat merkittäviä. Psykologi pystyy kuntouttavan ja terapeutin työn lisäksi tekemään objektiivista ja erilaisiin tieteellisiin menetelmiin perustuvaa arviointia. Psykologin asiantuntemukseen sisältyvät esimerkiksi arvioinnit lapsen psyykkisestä ja kognitiivisesta kehitystasosta, sosioemotionaalisen kehityksestä sekä kiintymyssuhteista. Psykologien kehityopsykologisen tiedon asiantuntijuus mahdollistaa myös luotettavan tiedonhankinnan lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksesta. Psykologi voi arvioida vanhemman kiintymyssuhdemalleja, mentalisaatiokykyä ja kasvatuskäytäntöjen sopivuutta kunkin lapsen erityistarpeet huomioiden, esimerkiksi osana vanhemmuuden arviointia.

Lakiesityksen nykytilan kuvauksessa on nostettu esimerkkeinä useita toimivia tiimimalleja, joissa psykologit ja sairaanhoitajat toimivat yhdessä sosiaalihuollon ammattilaisten kanssa muun muassa lasten ja nuorisopsykiatrian sekä lastensuojelun yhteisasiakkaiden kanssa myös avohuollon palveluissa, pyrkimyksenä ehkäistä tarvetta sijoituksille. Tällaisia ratkaisuja tulisi kannustaa laajentamaan valtakunnallisella tasolla.

Jatkossa tulisi varmistaa lainsäädännöllä, että lastensuojelun organisaatioissa, lähellä sosiaalityöntekijöitä ja kriiseissä olevia lapsia ja perheitä, on riittävät psykologiset resurssit

turvaamaan lastensuojelulain yleisten säännösten mukaista lapsen oikeutta ikään ja kehitystasoon nähden tavanomaiseen kasvuun ja kehitykseen.

Psykologien saatavuus on parantunut lähivuosina merkittävästi, sillä sisäänottoja on kasvatettu vuodesta 2019 lähtien yhteensä yli 50%. Ajankohtaisesti psykologeja valmistuu vuosittain lähes 200 enemmän kuin eläköityy. Psykologeista myös työskentelee julkisella sektorilla noin kaksi kolmasosaa. Saatavuus valtakunnallisella tasolla on siis varsin hyvää, mikä näkyy myös tuoreimmassa Työ- ja elinkeinoministeriön Työvoimabarometrissa, joten mahdollisuus psykologien osaamisen hyödyntämiselle lastensuojelun kontekstissa ei jää saatavuudesta kiinni.

Vera Gergov
Ammatti- ja yhteiskuntasuhdepäällikkö
Suomen Psykologiliitto ry
vera.gergov@psyli.fi